

Karlo Rukavina

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Moderna i suvremena povijest
(19. i 20. stoljeće)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Utvrda Nehaj – povod gradnji i tipizacija

Sažetak:

U ovom radu analizira se povod gradnje utvrde Nehaj i njezina tipizacija. Primarni je cilj istražiti zbog čega je utvrda izgrađena i koji je bio povod njezinoj gradnji analizirajući pritom izvještaj Ivana Lenkovića iz 1550. godine. Osim toga, u radu je analizirana i tipizacija utvrde uz pomoć nekoliko analitičkih cjelina (*Namjena utvrde*, *Volumenske karakteristike utvrde* i *Vatrena snaga utvrde*). Burgološkim pristupom, to jest analizom povijesno-obrambeno-fortifikacijskih, kao i kronološko-povijesnih elemenata, tipizirat ćemo utvrdu Nehaj s obzirom na ostale utvrde toga vremena i navesti njezine specifičnosti.

Ključne riječi:

Nehaj, utvrde, Vojna krajina, Ivan Lenković, uskoci

Hrvatska povijest ranoga novog vijeka obilježena je provalom Osmanlija na hrvatski povijesni prostor te intervencijama vladara kršćanske Europe koji su pokušavali zaustaviti osmanski napredak pretvorivši hrvatski povijesni prostor u granično područje dvaju imperija.¹ O periodu osmanskih provala svjedoče nam brojni izvori, od dokumenata koji govore o stvaranju posebnih obrambeno-administrativno-upravnih područja poput Vojne krajine, preko popisa krajiških vojnika po utverdama, kartografskih izvora, izvještaja kape-tana i zapovjednika tih utvrda, sve do samih utvrda koje su većinom ostale materijalni izvor određenog povijesnog razdoblja. Gradnja pojedinih utvrda uvijek je ovisila o nekoliko čimbenika, poput terena ili načina ratovanja.² Po-moću raznovrsnih čimbenika možemo odrediti i tipologije određenih utvrda pomoću kojih ih možemo razlikovati, kako po namjeni tako i po različitim obrambenim ili volumenskim karakteristikama. Do zadnjih desetak godina nije postojala znanstvena disciplina koja se bavi tim područjem, već se po-dručje analize utvrda najčešće dijelilo na niz drugih znanosti i znanstvenih disciplina poput povijesti, posebno vojne povijesti, te arheologije i povijesti umjetnosti. U zadnjem desetljeću u hrvatskoj historiografiji i humanistici upotrebljava se pojam burgologija (njem. *Burgenkunde*, eng. *castellology*) za navedena interdisciplinarna istraživanja utvrda.

Prva dva stoljeća ranoga novog vijeka obilježena su intenzivnom gradnjom novih i pojačavanjem ili obnovom starih srednjovjekovnih utvrda. Primjer takve prakse je i gradnja utvrde Nehaj, ali i obnova obližnjih gradskih zidina Senja, obje iz druge polovice 16. stoljeća. U ovom ćemo radu prije svega analizirati kako je došlo do gradnje utvrde Nehaj, to jest postaviti pitanje koji je bio direktan povod njenoj gradnji. Nakon toga ćemo kratko predstaviti metodološki okvir pomoću kojeg ćemo tipološki svrstati Nehaj u kategoriju unutar koje bi navedena utvrda najbolje odgovarala te odgovoriti na istraži-vačko pitanje – je li Nehaj srednjovjekovna ili ranonovovjekovna utvrda?

¹ Milan Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća* (Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1995), 45.

² Način ratovanja često se povezuje s određenim kronološkim razdobljem pa se tako često govori o srednjovjekovnom, ranonovovjekovnom ili industrijsko-tehnološkom ratovanju. Iz toga proizlazi i činjenica kako je područje istraživanja vojne povijesti vrlo usko povezano s istraživanjima političke, ekonomske i društvene povijesti istih razdoblja. Tu činjenicu dokazuje i cijela akademsko-historiografska diskusija o vojnoj revoluciji koja se dogodila upravo u ranome novom vijeku. Više u: Michael Howard, *Rat u europskoj povijesti*, prev. Magdalena Najbar-Agičić (Zagreb: Srednja Europa, 2002); John Keegan, *A History Of Warfare* (London: Vintage Digital, 2011); Jeremy Black, „A Wider Perspective: War outside the West,“ u *Early Modern Military History, 1450-1815*, ur. Geoff Mortimer (Gordonville: Palgrave MacMillan, 2004) 212-227; Jeremy Black, *A Military Revolution?: Military Change and European Society 1550-1800.*, (Basingstoke: Palgrave MacMillan, 1991); MacGregor Knox i Williamson Murray, ur., *The Dynamics of Military Revolution, 1300-2050* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001); Geoffrey Parker, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, 2. izdanje (Cambridge: Cambridge University Press, 1996); Clifford Rogers, „The Military Revolutions of the Hundred Years' War,“ *The Journal of Military History* 57/2 (1993): 241-278.

Prije nego analiziramo povod gradnji i samu gradnju utvrde Nehaj, prvo ćemo navesti nekoliko bitnih čimbenika koji su odredili sudbinu Senja, a tako i gradnju Nehaja na početku ranoga novog vijeka. Grad Senj je do sredine 16. stoljeća već imao bogatu povijest, a razmeđe srednjega i ranoga novog vijeka, nakon što je 1469. godine oduzet Frankopanima, obilježila je pretvorbu grada u središte obrambene kapetanije. Senjska kapetanija došla je pod upravu Ferdinanda Habsburgovca već 1522. godine, to jest još i prije njegova izbora za hrvatskog kralja 1527. godine – naravno zbog njegove zainteresiranosti za obranu Austrijskih Nasljednih Zemalja preko uspostave obrambenog pojasa na hrvatskom povijesnom području.³ Pri analizi gradnje utvrde Nehaj trebamo spomenuti još jedan važan čimbenik, a to je pojava uskoka u Senju. Ime uskok podrazumijeva izbjeglicu s druge strane granice, najčešće s osmanskog teritorija. Nakon pada Klisa 1537. godine nakon višemjesečne opsade – prilikom koje je život izgubio i senjski kapetan Petar Kružić – počinje povijest senjskih uskoka.⁴ Pretpostavlja se kako je nekolicina uskoka bila u Senju i prije pada Klisa, a to se povezuje s gusarstvom koje se događalo već početkom 16. stoljeća, ali je pad Klisa povećao senjsku uskočku posadu, a time i značaj Senja za Vojnu krajinu.⁵ Sam grad imao je opsežne utvrde – od gradskih zidina koje su ga okruživale do čak trinaest kula⁶ i gradskog kaštela Ožegovićanuma.⁷

U takvim okolnostima Senj se našao u položaju koji je zahtijevao organizaciju što bolje obrane grada te je 1539. godine na mjesto kapetana postavljen Ivan Lenković – osoba koju možemo označiti kao najvažniju za gradnju utvrde Nehaj i pojačavanje obrane Senjske i Bihačke kapetanije. On je pripadao hrvatskom plemstvu i bio je vlasnik niza unosnih gospoštija. Kao uzoran katolik obvezao se kako će sve gospoštije održati isključivo katoličkim smatrajući protestantsko učenje krivovjermem.⁸ S takvom materijalnom podlogom mogao je preuzeti dužnost kranjskog poglavara i to najvjerojatnije

³ Branko Nadilo, „Strateško značenje Senja i gradnja utvrde Nehaj,“ *Gradevinar* 54/1 (2002): 43.

⁴ Catherine Wendy Bracewell, *Senjski uskoci* (Zagreb: Barbat, 1992), 47.

⁵ *Ibid.*, 49.

⁶ Postoje različite interpretacije o tome koliko je točno grad imao kula; najpouzdanija je tek od 1660. godine kad Martin Stier nabraja trinaest kula (Šabacturm, Našaturm, Meraturm, Philippsturm, Schlossturm, Turašturm, Der guldene Turm, Salapanoturm, Trybenchruem, Papstturm, St. Prossyturm, Turinaturm, Schiffturn). Mnogo kasnije Radoslav Lopašić u svojoj knjizi *Spomenici Hrvatske Krajine* navodi samo devet kula i to hrvatskih imena – na sjeveru: Lipica, Rondel i Leonova kula, na zapadu: Barutana, Lađarska kula, Gatska kula i kula Šabac, na jugu: Zvančić i Tulac. Zanimljivo je kako je najveću kulu u zidinama dao izgraditi papa Leon X. početkom 16. stoljeća, još i prije pojave uskoka, pa se po tome kula zove Leonova ili Papinska kula. Više u: Artur Schneider, *Hrvatski kulturni spomenici I: Senj* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940); Nadilo, „Strateško značenje,“ 46.

⁷ Kaštel je postepeno svoj oblik dobivao od 13. i 14. stoljeća kad se taj dio obrambenih zidina prizidava te se tako stvara prostor za buduću građevinu. Više u: Melita Viličić, „Senjski kaštel – obnova i namjena,“ *Senjski zbornik* 13 (1988): 71-76.

⁸ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i njegovi kapetani,“ *Senjski zbornik* 23 (1996): 145.

paralelno s funkcijom senjskog kapetana. Tijekom svog života boravio je u Italiji gdje se upoznao s novim fortifikacijskim načelima ranoga novog vijeka, a svoja saznanja primijenio je na utvrdi Nehaj, ali i u drugim popravcima zidina i utvrda.

Nakon višegodišnjeg rada na podizanju kvalitete obrane i veće obrambene sigurnosti utvrda Senjske kapetanije, Ivan Lenković je 1550. godine sastavio prvi detaljniji izvještaj o njihovu građevnom stanju.⁹ Kao što je cijelo djelovanje samog Ivana Lenkovića bilo u svrhu jačanja obrambenih funkcija, tako je i sam izvještaj sastavio, kako sam navodi, radi „hitnih gradnji i popravaka na hrvatskim utvrđenim mjestima.“¹⁰

Izvještaj započinje utvrdama grada Senja, a nastavlja s utvrdama Brinje, Brlog i Otočac u Senjskoj kapetaniji te Bihać, Ripač, Sokolac i Izačić u Bihačkoj kapetaniji. Lenković općenito opisuje utvrde s detaljno izrađenim planom obnove, predlažu se dodatne gradnje radi bolje sigurnosti i poboljšanja samih utvrda, a također se navodi i koliko bi svaki od popravaka ili gradnji koštao u forintima. Utvrde grada Senja opisuje detaljno – od senjskih bedema i kula s točnom analizom postojećeg građevnog stanja do prijedloga potrebnih građevinskih poslova koji bi trebali ojačati zidine i grad Senj kao utvrdi.¹¹ Njegovi prijedlozi dogradnje novih fortifikacijskih sadržaja postojećim senjskim obrambenim zidovima odražavaju već posve zrele i nove renesanse fortifikacijske elemente.¹²

⁹ Milan Kruhek, „Utvrdne senjske kapetanije u XVI. stoljeću,“ *Senjski zbornik* 17/1 (1990): 99. Treba naglasiti kako to nije jedini Lenkovićev izvještaj o stanju utvrda Vojne krajine. Drugi izvještaj piše 1563. godine te u njemu donosi popis utvrda i nekoliko detalja za svaku od njih. Općenito se za utvrde navode vlasnički status, posada, poboljšanja u vezi posade ili opreme utvrde. Sam izvještaj je rezultat njegova desetogodišnjeg strateškog iskustva i poznavanja prilika na pograničnom području Hrvatske, a popis utvrda je veći nego prvi popis iz 1550. godine, to jest navodi utvrde od Siska do Trsata nad Rijekom. Lenkovićev popis čini temelj svih budućih izvještaja o hrvatskim utvrdama i podloga je na kojoj će posebno povjerenstvo kralja Ferdinanda 1563. nakon obavljenog pregleda na terenu načiniti konačan popis i opis stanja obrambenih graničnih utvrda u Hrvatskoj i Slavoniji.

¹⁰ Ljudevit Krmpotić, *Izvještaji o utvrđivanju granica Hrvatskog Kraljevstva od 16. do 18. stoljeća* (Čakovec: Hrvatski zapisnik, 1997), 123.

¹¹ Kruhek, „Utvrdne senjske kapetanije,“ 99.

¹² Ibid. Važno je napomenuti kako Lenkovićev izvještaj otkriva i niz drugih problema od kojih je cijelo hrvatsko povijesno područje patilo. Prvenstveno je tu problem starih feudalnih utvrda koje je preuzeo kralj radi obrambenog sustava na graničnoj fronti – naime, te su utvrde u vrlo lošem stanju te ih je sve potrebno popraviti i/ili dograditi mnogo novih obrambenih sadržaja protiv Osmanlija. Nadalje, iako je krajiška vlast na sebe preuzela kontrolu stanja utvrda, još nije riješeno sustavno financiranje troškova toga dijela obrambenih zadataka na granici. Lenković će na sve načine i sa svih strana pokušati osigurati potrebne novčane iznose, koji i nisu toliko veliki u ukupnim troškovima održavanja obrane na tom području. Slične probleme možemo iščitati i iz drugog Lenkovićevog izvještaja iz 1563. godine u kojem navodi kako se broj vojnika u svim utvrdama (1903 vojnika) treba povećati s dodatnih 1857 vojnika, a da bi trebalo osigurati i godišnje plaće vojnih posada, što je iznosilo 12 700 forinta te građevne troškove od 8000 forinta godišnje. Lenkovićev izvještaj iz 1563. potvrđuje nekoliko gradnji i popravke iz prethodnog popisa, a tako i gradnju utvrde Nehaj.

Kraj Lenkovićeve izvještaja izuzetno je bitan jer ondje autor tvrdi da, ako se svi predloženi popravci i nadogradnje ne izvedu ubrzo, Senj i dalje neće biti siguran jer je grad „širokim brdom znatno nadvišen, pa kad ga dakle neprijatelj u svoju korist zauzme i na njemu se utabori, bilo bi premalo mjesta na gradskim zidovima na kojima bi ratnik mogao imati zaštićeni obrambeni položaj, jer na brdu ne postoji nikakav jaki toranj ili utvrda s koje bi se moglo obraniti ne samo brdo nego i čitav grad s morskom lukom i dolinama“.¹³ Pri ovom navodu Lenković je iskazao izvrsno poznavanje terena samog grada jer piše upravo kako je brdo Trbušnjak izuzetno pogodno za osmanlijski napad. Također pokazuje i znanje, stečeno prije svega iskustvom, o osmanskom načinu ratovanja i opsjedanja te poznavanje strategije novog načina ratovanja vatrenim oružjem. Otvorena platforma na Trbušnjaku tako bi omogućila Osmanlijama dobru artiljerijsku poziciju s koje bi eliminirati obranu grada te ga nakon toga lako zauzeti. Lenković predlaže gradnju „jakog tornja sa cisternom“.¹⁴ Ta bi utvrda kontrolirala sve pravce kretanja prema Senju, kako one s kopna tako i one s mora, a prema njegovu proračunu, gradnja takve kule stajala bi oko 4500 forinti.¹⁵ Senjski kapetan već je tada bio spreman obaviti sve potrebne pripreme za gradnju, a vjerojatno je već imao i sam projekt gradnje te je nedostajala samo financijska potpora iz krajiške ratne blagajne ili nekog drugog izvora.¹⁶

Kada je 1551. godine, nakon Lenkovićeve izvještaja, carski dvor osigurao sredstva, na 62 metra visokom brdu iznad Senja započela je gradnja utvrde.¹⁷ Odobrenjem vojnih i crkvenih vlasti Lenković je za izgradnju dao porušiti sve javne i crkvene objekte izvan gradskih zidina i od obrađenog kamena iz ruševina u nekoliko je godina, zaključno s 1558. godinom, sagradio utvrdu Nehaj.¹⁸ O upotrebi materijala srušenih objekata svjedoče spolije, to jest kameni spomenici ugrađeni u zidine (natpisi, reljefi te profilirani nadprozornici i nadvratnici) od kojih je dio vidljiv u zidovima tvrđave, a dio izložen u prizemlju današnje muzejske postave u utvrdi Nehaj. One su otkrivene pri obnovi utvrde između 1965. i 1975. godine.¹⁹ Nadalje, nepravilni oblici i boja kamena svjedoče o materijalu drugih objekata koji je upotrijebljen za gradnju utvrde. Neke od crkvenih zgrada koje su porušene za izgradnju same utvrde su: Sveti Juraj, Sveti Spas, Sveta Jelena, Sveti Petar, Sveti Vid, Sveti Križ i druge.²⁰ Sam naziv *Nehaj* dolazi od pojma *ne hajati*, što bi danas moglo značiti *ne brinuti* ili *ne mariti*.²¹ Utvrdu su nazvali sami uskoci koji su tim imenom nastojali naglasiti građanima grada Senja, ali i onima koji su živjeli u blizini,

¹³ Krmpotić, *Izvještaji o utvrđivanju*, 124.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Kruhek, „Utvrdne senjske kapetanije“, 100.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Blaženka Ljubović, et. al., ur., *Tvrđava Nehaj Senj 1558. – 2008. 450. godina postojanja tvrđave Nehaj* (Senj: Gradski muzej Senj, 2008), 10.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Juraj Lokmer, „Tvrđava Nehaj – spomenik svjetske baštine“, *Senjski zbornik* 32 (2005), 498.

²¹ Nadilo, „Strateško značenje“, 43.

da ne brinu da će netko osvojiti brdo i utvrdu dok ju god oni brane, što se na kraju i obistinilo.²²

Dakle, izvještaj Ivana Lenkovića iz 1550. godine direktan je povod gradnji utvrde Nehaj iz dva razloga. Prvo, u njemu Lenković navodi nužnost gradnje takve utvrde na brdu Trbušnjak kako bi Senj bio zaštićen u slučaju napada Osmanlija. Drugo i najvažnije jest činjenica što odmah nakon izvještaja dolazi do odobravanja financijskih sredstava koja su omogućila početak gradnje utvrde, što bez Lenkovićeve izvještaja ne bi bilo moguće.

Tipizacija utvrde Nehaj

1. Metodološki pristup

U uvodu smo već istaknuli kako prije desetak godina uopće nije postojala znanstvena disciplina koja bi se bavila tipizacijom utvrda i njihovom analizom s obzirom na mjesto gradnje, volumenske osobine, namjenu i druge slične čimbenike i karakteristike pomoću koje bi se pojedine utvrde mogle tipizirati uz pomoć povijesti, arheologije, povijesti umjetnosti i drugih znanosti i znanstvenih disciplina. Međutim, Zorislav Horvat, diplomirani arhitekt, u svome djelu *Burgologija – Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske* predstavlja metodologiju pomoću koje analizira prije svega srednjovjekovne utvrde, to jest burgove i njihove glavne elemente utvrđenja – „zidine s kulama ili bez njih, s barbakanima²³, ulazima itd.; drveni – palisade, galerije, mostovi, čardaci, stubišta, pokretne zapreke itd.; zemljani – jarci (grave), nasipi, prokopi, branjeni pristupi, putovi; vodeni – grave s vodom, položaji uz rijeke, more i bare“.²⁴ Horvat analizira i druge vrste fortifikacija poput utvrđenih naselja, samostana, arsenala, vojnih utvrda i mostova, naglašavajući kako su elementi utvrđivanja za sve njih zajednički, dok su tip utvrde, namjena, veličina i položaj uvjetovani načinom projektiranja i povezivanja u cjelinu.²⁵ Njegovo djelo i navedena metodologija imali su uzor u metodama i pristupima prije svega njemačke i britanske historiografije, arheologije, povijesti umjetnosti i drugih znanosti koje su dale doprinos analizi fortifikacijskih elemenata njemačkih i britanskih utvrda kroz povijest.

Stoga ćemo prilikom tipizacije utvrde Nehaj analizirati njene temeljne elemente kako bismo ju uklopili u širi povijesno-obrambeno-fortifikacijski okvir pomoću sličnog metodološkog pristupa koji Horvat koristi u svome djelu, a možemo ga nazvati burgološkim pristupom. Pristup će se zbog navedenih pretpostavki temeljiti na analizi namjene utvrde, njenih volumenskih karakteristika u usporedbi sa srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim utverdama te na kraju na temelju specifičnosti utvrde – njezine vatrene snage temeljene na puškarnicama i topovskoj postavi. Zbog takvog pristupa nemoguće je izbjeći deskriptivni narativ prilikom tipizacije utvrde.

²² Ibid.

²³ Barbakan je malo utvrđenje na mjestu ulaza u utvrdu.

²⁴ Zorislav Horvat, *Burgologija – Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske* (Zagreb: UPI-2M PLUS, 2014), 13.

²⁵ Ibid.

2. Namjena utvrde – obrana od Osmanlija

Oduvijek je postojao problem usavršavanja metoda obrane utvrda s obzirom na razvoj oružja koje se upotrebljavalo protiv njih. Namjena utvrde tako je izuzetno bitna zbog toga što ona određuje i prvenstvene karakteristike utvrde. Primjerice, nije isto hoće li utvrda biti građena s namjerom čuvanja grada od napada s kopna ili s mora – to jest u ranonovovjekovnom senjskom kontekstu od napada Osmanlija ili Mlečana. Da je bila potrebna utvrda koja bi čuvala grad od Mlečana, ona se vjerojatno ne bi gradila na mjestu gdje je sagrađen Nehaj, to jest na brdu Trbušnjaku, nego bi se gradile manje utvrde ili utvrđene zidine i artiljerijske pozicije prema moru odakle bi Mlečani napadali.²⁶ Kao što je u Lenkovićevu izvoru navedeno, glavna namjena utvrde Nehaj bila je obrana od Osmanlija. Međutim, na temelju mjesta gradnje – dominirajuće uzvisine Trbušnjaka kao sjecišta važnih strateških putova, na izlazu duboke i uske gudure Senjske drage i planinskog prijelaza Vratnika te plovidbenog puta Velebitskim kanalom, Senjskim vratima i dalje uz Krk prema habsburškoj Rijeci – možemo zaključiti da se pored razmišljanja o protu-osmanskoj obrani, razmišljalo i o protu-mletačkoj obrani s mora, ali je to ipak bila tek sekundarna namjena utvrde budući da su u drugoj polovici 16. stoljeća najveća prijetnja za grad Senj, ali i habsburške posjede općenito, bile osmanske pljačkaške provale i teritorijalno-osvajачke kampanje. Strane utvrde pravilno su smještene prema stranama svijeta, pri čemu ulaz i prednja strana utvrde gledaju na sjever i prema gradu.

Preko aforizma talijanskog kondotijera Raimonda Montecuccolija, „l'attacco insegna la difesa“, tj. „napad diktira obranu“, možemo najbolje shvatiti što je ključ utvrđivanja, a to je upravo napad koji obrana mora zaustaviti.²⁷ Budući da je utvrda Nehaj prvenstveno sagrađena radi obrane od Osmanlija, po navedenom aforizmu trebamo ukratko prikazati kako bi izgledao taj napad Osmanlija na grad. Jezgru osmanske vojne sile činila je redovna carska vojska, a tu su vojsku činili odredi pješaka janjičara i njima pridruženi odredi topnika, konjanika i oružara.²⁸ Broj janjičara varirao je tijekom 16. i 17. stoljeća, primjerice kasnih 1560-ih bilo je 12 800 janjičara, dok je do 1609. godine taj broj narastao na 37 600. Ako tom broju dodamo desetak tisuća topnika, konjanika i oružara, ta stalna vojska ponekad broji oko 30 000 dobro uvježbanih vojnika, koji žive u garnizonima, a vojnički je dobro disciplinirana i plaćena.²⁹ Drugi dio stalne vojne sile činila je vojska

²⁶ To se dogodilo nakon mira sklopljenog u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, kada Osmanlije prestaju biti opasnost za grad zbog čega se topovi iz utvrde Nehaj stavljaju na lafete (postolja) i prebacuju na nekoliko artiljerijskih pozicija okrenutih prema moru za obranu od Mlečana. Takve baterije vidimo i na planu obrane Senja iz 1778. godine pohranjenom u Bečkom ratnom arhivu.

²⁷ Horst de la Croix, „The Literature on Fortification in Renaissance Italy“, *Technology and Culture* 4/1 (1963): 30.

²⁸ Kruhek, *Krajiške utvrde*, 55.

²⁹ Gabor Agoston, „Empires and warfare in east-central Europe, 1550–1750: The Ottoman–Habsburg rivalry and military transformation,“ u *European Warfare, 1350–1750*, ur. Frank Tallett i D. J. B. Trim (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 128. Više u: Klara Hegyi, *The Ottoman Military Organization in Hungary*

osmanskih provincija, tj. sandžaka. Udarnu snagu te vojske činile su spahije, teške konjaničke jedinice. To su također profesionalni vojnici, ali ne žive zajednički u kasarnama i ne dobivaju novčanu plaću, već za svoju vojnu službu dobivaju zemljišne posjede.³⁰

Ta vojska bila je dobro naoružana hladnim, a od kraja 15. stoljeća i vatrenim oružjem. Elitni odredi janjčara bili su ranije naoružani lukovima, a već u prvoj polovici 16. stoljeća primarno su im naoružanje muškete. Područne vojske bile su slabije naoružane, ali zato je osmansko topništvo gotovo cijelo 16. stoljeće bilo mnogostruko jače i brojnije od topništva kojim je raspolagala kršćanska obrana. Takva situacija posebno je bila vidljiva na graničnom prostoru, tj. kod pograničnih utvrda, jer su Osmanlije znale kako iskoristiti prednost u topovskom naoružanju.³¹ Sama osmanska taktika osvajanja gradova i utvrda bila je prilično jednostavna – artiljerijska topovska paljba najprije bi razbila gradske zidine i urušila gradske utvrde ili jače fortifikacijske pozicije koje bi pojedini gradovi imali.³² Nakon što bi zidine popustile topovima, uslijedio bi juriš Osmanlija na grad ili utvrdu, koja bi zbog uvježbanosti i snage osmanskog napada brzo pala.³³

Naravno, takva taktika većinom se odnosi na napad prilikom velike i dobro pripremljene ratne kampanje kojoj cilj vjerojatno ne bi bilo osvajanje Senja, iako postoji mogućnost da to postane sporednim ciljem prilikom napada prema unutrašnjosti Austrije. Većina napada ipak je bila pljačkaške naravi prilikom čega su Osmanlije pustošili područje oko utvrđenih mjesta – za područje Senja važno je navesti da su Osmanlije prvi put zabilježene ispred gradskih zidina već 1463. godine, kada pustoše i pljačkaju okolicu, zbog čega su gradske vojne, civilne i crkvene vlasti trebale brzo organizirati obranu grada i njegovih stanovnika.³⁴ Često su Osmanlije i tijekom pljačkaških pohoda sa sobom vodili topove manjeg kalibra ako bi bilo potrebno osvojiti koju utvrdu ili ju jednostavno razoriti. Upravo je zbog toga možda najveća zadaća utvrde Nehaj bila obrana protiv manjih pljačkaških pohoda, a ne od velikih osmanskih ratnih kampanja koje vjerojatno ne bi mogla spriječiti ako bi došlo do frontalnog napada na grad Senj s velikom vojskom.

Kako bi takve pohode zaustavili, Lenković i uskoci grade Nehaj upravo na mjestu za koje smatraju da bi poslužilo Osmanlijama kao artiljerijska pozicija s koje bi mogli napasti grad koji se protiv takvog napada ne bi imao kako braniti. Budući da u bližoj okolini Senja ne postoji niti jedno slično pristupačno, ali i strateški dobro artiljerijsko mjesto za opsadu grada, Osmanlije nisu mogli napasti grad bez da prvo osvoje Nehaj – što je bilo izuzetno teško učiniti zbog njegovih volumenskih karakteristika i vatrene moći, što ćemo analizirati u ostatku rada.

– *Fortresses, Fortress Garrisons and Finances* (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018).

³⁰ Kruhek, *Krajiške utvrde*, 55.

³¹ *Ibid.*, 58.

³² *Ibid.*, 59.

³³ *Ibid.*

³⁴ Ljubović, et al., ur., *Tvrđava Nehaj Senj 1558. – 2008.*, 8.

3. Volumenske karakteristike utvrde

Utvrdna Nehaj u tlocrtu ima kvadratni oblik (23,25x23,50 m), a upravo takva izražajnost njene mase postavlja ju uz bok s drugim istaknutim renesansnim fortifikacijskim spomenicima poput Velikog Tabora i dubrovačke Minčete.³⁵ Upravo su volumenske osobine Nehaja često stvarale problem u pogledu tipološkog svrstavanja ove utvrde. Naime, Nehaj se doima kao kompromis kule i kaštela, ali je odviše prostran da bude kula, a proporcijski odviše visok da bude kaštel. Istovremeno bismo ga trebali nazivati kaštelom zbog unutarnjeg dvorišta koje čini jednu od temeljnih kompozicijskih i funkcionalnih pojedinosti te tvrđave.³⁶ Zbog prisutnosti dvorišta valja odbaciti naziv kula (lat. *turris*, toranj) koja podrazumijeva proporcionalno visoku građevinu, veće visine nego širine i podignutu na maloj površini.³⁷ Naziv kaštel dolazi od latinskog *castellum* (umanjenica od *castrum*) i taj naziv dobro posreduje baštinu pravilnih četverokutnih vojnih građevina sa slobodnim središnjim prostorom, što najbolje opisuje utvrdu Nehaj.³⁸

Što se tiče daljnje tipizacije s obzirom na kronološko-povijesno-fortifikacijski karakter, u 16. stoljeću možemo razlikovati srednjovjekovne i ranonovovjekovne utvrde, s obzirom na karakteristične načine vođenja ratova. Način opsade i napada Osmanlija na utvrde već smo prikazali te takav način borbe možemo svrstati u ranonovovjekovno ratovanje. Međutim, do dolaska Osmanlija na hrvatski povijesni prostor hrvatske srednjovjekovne utvrde nisu imale doticaja s takvim ratovanjem, zbog čega dolazi do određenog prijelaznog razdoblja unutar kojeg se prakticiraju srednjovjekovna načela s novim inovativnim fortifikacijskim rješenjima.

Budući da je Nehaj prije svega trebao izdržati topovsku vatru osmanske artiljerije, Lenković je utvrdu zamislio kao vrlo kompaktnu masu koja bi uspjela izdržati takve napade. Visina utvrde je 18 metara, na svim uglovima utvrde i iznad nje postavljene su posebne promatračke kule koje su isturene iz linije fasade, a te kule izvedene su iz mase zida otprilike iz drugog kraja. Procijenjeno je da je u utvrdu ugrađeno više od 3400 m³ materijala.³⁹ Ako pretpostavimo da prostorni metar teži prosječno 2,2 tone, može se izračunati kako je u utvrdu ugrađeno više od 7500 tona kamena, pijeska i vapna.⁴⁰ Za gradnju se upotrijebilo tri različite vrste kamene građe: u najnižoj razini

³⁵ Andrej Žmegač, „Kaštel Nehaj kraj Senja,“ *Institut za povijest umjetnosti* 26 (2002):19.

³⁶ *Ibid.*, 22. Treba napomenuti kako dvorište zauzima upravo središnji prostor utvrde, a u njemu se nalazi i grlo cisterne iskopane ispod utvrde. Zbog namjene zatvorenog prostora utvrde za potrebe boravka ljudstva i topova, dvorište je zauzimalo tek jednu devetinu raspoložive površine. U njemu se također nalaze grbovi značajnih vlasnika utvrde – prije svega grb senjskog kapetana Ivana Lenkovića s uklesanom godinom 1558. i njegovim inicijalima H. L., u sredini je grb austrijskog nadvojvode Ferdinanda I. Habsburškog, a desno grb Lenkovićeve nasljednika na časti kapetana Herberta VIII. Auersperga Turjaškoga.

³⁷ Andrej Žmegač, „Kaštel Nehaj kraj Senja,“ 22..

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Nadilo, „Strateško značenje Senja i gradnja utvrde Nehaj,“ 47.

⁴⁰ *Ibid.*

ugrađen je lokani krški vapnenac, u srednji pravilno klesani kamen od razgrađenih samostana i crkava, a najviši sloj sastoji se od više različitih vrsta i oblika kamena.⁴¹ Debljina zidova iznosi 3,20 metara u prizemlju, a prema vrhu se sužava na 2,50 metara, dok su zidovi prema dvorištu debljine jednog metra.⁴²

Još jedno fortifikacijsko rješenje koje je trebalo izvesti kako bi masa Nehaja bila kompaktna izbacivanje je uglovnih kula i dodatnih volumena. Uglovne kule ili dodatni bastioni gradili su se kako bi se utvrde obranile od napada s boka i kako bi se utvrda bolje obranila od topovske vatre. U slučaju Nehaja zadaću obrane od napada s boka preuzimaju erkeri – izbočene i povišene prigradnje na pročelju ili uglu kuće ili kule, redovno bez potpornja koji se mogu protezati i kroz nekoliko katova. Istovremeno zadaću obrane od topovske vatre preuzima kompaktna masa utvrde.⁴³ Druga posljedica izbacivanja uglovnih kula odnosi se na smještaj topova. Njihov tradicionalan smještaj bio je upravo u tim kulama koje su bile prilagođene upotrebi samih topova, odakle se moglo dobro nadzirati okolinu utvrde. U Nehaju su topovi smješteni duž stranica kaštela, a radi boljeg nadzora okolnoga prostora, rubne, to jest vanjske niše ukošene su prema uglovima utvrde.⁴⁴ Također treba navesti kako se novi sustav fortifikacija u obliku bastiona tek razvijao u sjevernoj Italiji pa potom i diljem Europe; međutim, pošto je Lenković neko vrijeme boravio u Italiji gdje je naučio temeljne fortifikacijske tehnike možemo s velikom vjerojatnošću zaključiti kako je smatrao da bi bastionsko rješenje bilo neprikladno pri obrani Senja – na površinski maloj bazi brda Trbušnjak vjerojatno ne bi ni mogao sagraditi bastionsku utvrdu, zbog čega se odlučio na nešto drugačije rješenje.⁴⁵ Upravo se tijekom polovice 16. stoljeća i hrvatski povijesni prostor upoznao s bastionskim utvdama i sustavom *trace italienne*. Vjerojatno prva utvrda s takvim sustavom bila je Selnica (Konjščina) čija je ranija srednjovjekovna kamena utvrda oko 1545. godine dograđena renesansnim sustavom bastionske utvrde, tj. dvostrukim zemljanim zvjezdastim opkopom.⁴⁶ Među prvim većim zvjezdastim utvdama koje su od temelja građene upravo pomoću tada modernih arhitektonskih načela možemo navesti Nové Zamky, Palmanovu te posebno Karlovac, kao primjer s hrvatskog povijesnog prostora, koji je nastao na prethodno nenastanjenom strateški važnom mjestu. Sve tri spomenute utvrde većim su dijelom preživjele i do današnjeg dana.⁴⁷

⁴¹ Ljubović, et. al., ur., *Tvrđava Nehaj Senj 1558. – 2008.*, 11.

⁴² Ibid. Kao dodatna sigurnost, ulaz u utvrdu bio je smješten na povišenoj etaži te je ulazanje u prvih nekoliko godina bilo omogućeno malim stubištem i mostom, a u 17. st. iz Pieronijeva presjeka vidimo kako je napravljeno i pristupno stubište.

⁴³ Žmegač, „Kaštel Nehaj kraj Senja,“ 22.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Horst, „The Literature on Fortification,“ 31.

⁴⁶ Iako i tu utvrdu možemo smjestiti u prijelazni tip koji na jednom dijelu fortifikacijskog sustava sadrži zvjezdasti opkop. Više u: Krešimir Filipec, „Opkopi renesansne utvrde Konjščina,“ *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 28 (2012): 303-307; Zorislav Horvat i Krešimir Filipec, „Novija saznanja o kaštelu Konjščina,“ *Opuscula archaeologica* 25 (2001): 151-182; Filip Šimunjak, „Utvrda Konjščina (Selnica),“ *Bulwark of Europe*, <https://vojnakrajina.ffzg.unizg.hr/> (pristup: 10.11.2020).

⁴⁷ *Trace Italienne* utvrde su, kao što smo naveli, prvo podizane u Italiji tijekom 1490-

Možemo zaključiti kako se Nehaj razlikuje od svih tradicionalnih ranonovovjekovnih utvrda upravo zbog nepostojanja bastiona za obranu od napada s boka, a problem napada artiljerijske vatre nije riješen zemljanim nasipom unutar zidina – što je također kasnije fortifikacijsko rješenje – već kompaktnom masom utvrde. Naravno, Nehaj se razlikuje i od tradicionalnih hrvatskih srednjovjekovnih utvrda. Srednjovjekovne utvrde nepravilnog tlocrta, visokih zidina i kula počinju s vremenom gubiti na vrijednosti, jer su bile laka meta za topove, a zamjenjuju ih kašteli koji se u primorskim gradovima tada podižu uz more. Takvi fortifikacijski objekti najčešće imaju pravilno zasnovan tlocrt četverokuta čiji je reprezentativan primjer Nehaj, a rjeđe su u obliku trokuta, zvijezde, poligona ili nekog drugog geometrijskog tijela, a u cilju što bolje obrane od topovske vatre.⁴⁸ Pri tom je važno napomenuti kako su tijekom srednjeg vijeka branitelji imali bolju poziciju zbog zaštite utvrde, dok su napadači morali ili dugom opsadom ili napadom na utvrdu s katapultima, ljestvama, opsadnim tornjevima ili udarnim ovnima (eng. *battering ram*) pokušati osvojiti utvrdu.⁴⁹ To se mijenja s razvojem vatrenog oružja i topova koji postavljaju napadača u bolju poziciju. Iz tog razloga grade se sve niže utvrde sa sve debljim zidovima, poput utvrde Nehaj, jer su same utvrde morale biti masivnije kako bi izdržale neprijateljsku artiljeriju. Potreba za novim utverdama posebno je bila uočljiva na našoj obali jer su te utvrde morale osigurati obranu i s mora i s kopna. Upravo su zato i Mlečani, baš kao i na Levantu, dali izgraditi cijeli niz kaštela sposobnih da odole novoj vojnoj tehnologiji, no nova utvrda koju je Lenković zamislio

---

ih godina napadom francuskog kralja Karla VIII., ali su usavršene u Francuskoj i Nizozemskoj. U Hrvatskoj ih tako kao različite prijelazne tipove podižu krajišnici tijekom 16. i 17. stoljeća, ali nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine i nakon formiranja stalne granice prema Osmanlijama, počinje aktivnije podizanje zvjezdastih utvrda. Više u: Mahinder Kingra, „The Trace Italienne and the Military Revolution During the Eighty Years’ War, 1567-1648,“ *The Journal of Military History* 57/3 (1993): 431-446; Christopher Duffy, *Siege Warfare: The Fortress in the Early Modern World, 1494-1660* (London and Henley, 1979).

⁴⁸ Ljubović, et al., ur., *Tvrđava Nehaj Senj 1558. – 2008.*, 8. Primjerice, utvrda koja savršeno odgovara navedenom opisu je sisačka utvrda koja je građena od 1544. do 1550. godine u obliku gotovo savršenog trokuta. Više u: Branko Nadilo, „Sisačka tvrđava i druge utvrde u donjem Pokuplju,“ *Grđevinar* 55/7 (2003): 425-432; Andrija Lukinović, „Zagrebački kaptol i obrana Siska,“ u *Sisačka bitka 1593.*, ur. Ivo Goldstein, Milan Kruhek (Zagreb, Sisak: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Institut za suvremenu povijest Zagreb, Povijesni arhiv Sisak, 1994): 67-74.

⁴⁹ Croix, „The Literature on Fortification,“ 30. Katapultu su rijeko kad uspijevali probiti dobro sagrađene kamene zidine zbog čega je često dolazilo upravo do potpune opsade utvrda kako bi se branitelji izgledjelo, dok bi se u rijetkim slučajevima napadalo utvrdu upravo zbog velike prednosti obrane naspram napada. Dobar pregled načina srednjovjekovnog opsadnog ratovanja pruža Publije Flavije Vegecije Renat u svom djelu *Sažetak vojne vještine*. Iako je riječ o rimskom vojnom strategu kasnog 4. stoljeća, njegovo djelo – posebno poglavlje *Opća prava ratovanja* – bilo je iznimno popularno tijekom srednjega vijeka te su njegove metode opsjedanja naveliko korištene sve do pojave vatrenoga oružja (usp. Publije Flavije Vegecije Renat, *Sažetak vojne vještine*, prev. Teodora Shek Brnardić (Zagreb: Golden marketing, 2002), posebno četvrtu knjigu, poglavlja 1 – 30).

morala se ipak prilagoditi uvjetima terena. Zato su na Nehaju izostali okolni nasipi i bedemi jer ih je bilo gotovo nemoguće iskopati u stijeni, ali unatoč tome utvrda je bila dobro branjena s puškarnicama i topovima, a nedostatak druge više i pristupačno uzvišenje koje bi eventualno nadvisilo utvrdu nije postojalo.⁵⁰ Nehaj je, kao i svi kašteli, bio na nepristupačnom položaju, to jest na uzvisini brda, što je utvrda maksimalno iskoristila za obranu.

4. Vatrema snaga utvrde

Još jedna bitna razlika od ostalih srednjovjekovnih utvrda, a sličnost ostalim ranonovovjekovnim utvrdama, jest i vatrema snaga utvrde – pod tim pojmom označavamo mogućnost utvrde da koristi vatreno oružje i topove u svoju obranu. Utvrda Nehaj ima preko sto puškarnica i jedanaest velikih otvora za topove – već smo naglasili kako su topovi smješteni niz stranice utvrde (tri topa sa svake strane, a nad ulazom to jest sa sjeverne strane dva) kako se volumen ne bi razbijao bastionima. Velik broj puškarnica sa svih strana utvrde omogućavao je održavanje konstantne vatre nad neprijateljem koji pokušava ući u utvrdu dok bi branitelji bili sigurni pod masom zidina. Svaka strana utvrde bila je opremljena i takozvanim „hlačastim strijelnicama” – to su mjesta unutar zida koja omogućuju uporabu triju pušaka na malom području, a da pritom ne oslabljuju čvrstoću zida.⁵¹ Krov utvrde također je bio opremljen nizom puškarnica i pristupom erkerima – iako utvrda nema izvana vidljiv krov, kose krovne plohe nalaze se zapravo u razini drugog kata spuštajući se prema središtu građevine.⁵² Kod drugih renesansnih utvrda najčešće se podrazumijevala mogućnost da se gornji dio građevine završi ravnom terasom, koja je opet mogla poslužiti za postavu topova. Međutim, s obzirom na visinu i opisanu krovnu postavu, Nehaj je blizak starijim utvrdama koje su imale unutarnje skošene krovne plohe zbog čega je postava topova bila unutar same utvrde.⁵³ Postoji mogućnost da je postava topova namijenjena unutar utvrde i zato što bi na njenom vrhu naleti bure bili nesnosni zbog čega bi sama upotreba topova bila otežana.

Osim strijelnica topovsku snagu povećavali su i topovi velikog dometa koji je dodatno povećan zbog strateške pozicije utvrde na brdu. Tako su topovi mogli štiti sve prilaze gradu kako s kopna, tako i s mora. Topovi su bili postavljeni na drugoj etaži utvrde, a lijevani su već 1541. godine u Senju – lijevao ih je Filip Layminger, zvan Löffler, sin poznatog ljevača zvona i topova Gregora Laymingera koji je 1538. godine u Innsbrucku podigao kraljevsku ljevaonicu topova „Büchsenhausen”.⁵⁴ Danas nije sačuvan nijedan primjerak

⁵⁰ Nadilo, „Strateško značenje Senja i gradnja utvrde Nehaj,” 46.

⁵¹ Žmegač, „Kaštel Nehaj kraj Senja,” 19.

⁵² Ibid. 25.

⁵³ Utvrde sa sličnim rješenjima možemo vidjeti po cijeloj južnoj Italiji, a i francuski „donjoni” i engleski „keepovi” imaju sličnu fortifikacijsku strukturu.

⁵⁴ Zlatko Herkov, „Ljevaonica topova u Senju 1541.,” *Senjski zbornik* 19 (1992): 41. Zanimljiva je i priča kako je Filip Layminger došao u Senj – naime, prvotno je u Senj trebao doći Filipov brat, ali pošto je to bio dug i naporan put, on je poslao svog brata kako bi izveo zadatak lijevanja topova. Tirolska vlada javila je Lenkoviću o Filipovom dolasku u Senj kako bi mu on pripremio prikladno mjesto stanovanja i

izvornih topova koje je Layminger lijevao u Senju, a kao što smo već naveli, nakon što je osmanska opasnost prošla, topovi se stavljaju na lafete i postavljaju na artiljerijske pozicije prema morskoj obali kako bi zaštitili grad od Mlečana.

Zaključak

Nakon uspostave Senjske kapetanije 1469. godine i postavljanja Ivana Lenkovića za njezina kapetana 1539. godine, dolazi do povećavanja fortifikacija grada Senja kako bi se on obranio od osmanskog napada. U tu svrhu Lenković 1550. godine piše izvještaj o stanju u Senjskoj i Bihačkoj kapetaniji. U izvještaju se navodi kako je na brdu Trbušnjak nužno podignuti utvrdu koja bi taj položaj branila od Osmanlija te istovremeno onemogućila da napadač iskoristi povoljno strateško uzvišenje za postavljanje artiljerijske pozicije koja bi mogla ugroziti cijeli grad. Taj izvještaj poslužio je kao povod gradnji utvrde Nehaj, za koju su već 1551. godine dogovorene financije, a 1558. godine gradnja je dovršena.

Iz navedene analize namjene utvrde, volumenskih karakteristika i vatrene snage, utvrda Nehaj se ne može precizno i točno tipizirati ni kao srednjovjekovna, ni kao ranonovovjekovna utvrda zbog karakteristika obaju tipova utvrda. Utvrdu možemo okarakterizirati kao određeni prijelazni tip sa srednjovjekovnih prema ranonovovjekovnim utverdama u vremenu prvih susreta s novim načinom ratovanja koji su Osmanlije koristili za opsadu i osvajanje utvrda – to jest korištenjem vatrenog oružja, posebice topova za razbijanje zidina utvrda. U takvoj situaciji Lenković različitim fortifikacijskim inovacijama pokušava ojačati utvrdu kako bi ona mogla izdržati topovsku vatru – to je učinio prvenstveno kompaktnom masom utvrde, to jest volumenom koji je morao biti jedinstven zbog čega utvrda nema bastiona kao većina ranonovovjekovnih utvrda, a također je shvaćao kako se srednjovjekovne utvrde s visokim zidinama i kulama ne mogu nositi s topovskom vatrom. Još jedna razlika Nehaja od ostalih srednjovjekovnih utvrda je i njegova vatrena snaga – preko sto puškarnica i postava jedanaest topova unutar utvrde pokazuju jasnu razliku u odnosu na srednjovjekovno shvaćanje opsadnog ratovanja. Nehaj tako može poslužiti kao dokaz da sve inovacije, u ovom slučaju fortifikacijske, nastaju postepenom prilagodbom novim uvjetima, pri čemu se takve utvrde – kojima pripada i Nehaj – mogu okarakterizirati kao prijelazni tipovi utvrde s karakteristikama srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih fortifikacija.

---

prostorije potrebne za lijevanje topova. Međutim, kad je Filip došao u Senj nisu ga dočekale ni prostorije za rad ni materijal potreban za lijevanje topova, a ni prikladno mjesto stanovanja. Općenito je njegov rad bio naporan jer je teško nalazio radnu snagu pa je većinu poslova morao obavljati sam – ponekad i na vlastiti rizik, poput uzimanja ilovače i pijeska zbog čega je morao ići na susjedni otok. Nakon četiri mjeseca, Filip je bio gotov s poslom i topove je ukrao kraljevskim grbom i drugim obiteljskim dekoracijama.

Bibliografija

Izvori

Krmpotić, Ljudevit. *Izvjestaji o utvrđivanju granica Hrvatskog Kraljevstva od 16. do 18. stoljeća*. Čakovec: Hrvatski zapisnik, 1997.

Renat, Publije Flavije Vegecije. *Sažetak vojne vještine*. Prevela Teodora Shek Brnardić. Zagreb: Golden marketing, 2002.

Literatura

Agoston, Gabor. „Empires and warfare in east-central Europe, 1550–1750: The Ottoman–Habsburg rivalry and military transformation.“ *U European Warfare, 1350-1750*, ur. Frank Tallett i David J. B. Trim, 110-134. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Black, Jeremy. *A Military Revolution?: Military Change and European Society 1550-1800*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 1991.

_____. „A Wider Perspective: War outside the West.“ *U Early Modern Military History, 1450-1815*, ur. Geoff Mortimer, 212-227. Gordonsville: Palgrave MacMillan, 2004.

Bracewell, Catherine Wendy. *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*. Preveli Nenad Popović i Mario Rossini. Zagreb: Barbat, 1992.

De la Croix, Horst. „The Literature on Fortification in Renaissance Italy.“ *Technology and Culture* 4/1 (1963): 30-50.

Duffy, Christopher. *Siege Warfare: The Fortress in the Early Modern World, 1494-1660*. London and Henley, 1979.

Filipec, Krešimir. „Opkopi renesansne utvrde Konjščina.“ *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 28 (2012): 303-307.

Gruenfelder, Anna Maria. „Senj i njegovi kapetani.“ *Senjski zbornik* 23 (1996): 141-160.

Hegy, Klara. *The Ottoman Military Organization in Hungary – Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018.

Herkov, Zlatko. „Ljevaonica topova u Senju 1541.“ *Senjski zbornik* 19 (1992): 35-46.

Horvat, Zorislav. *Burgologija – srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske*. Za-

greb: UPI – 2M Plus, 2014.

Horvat, Zorislav i Krešimir Filipec. „Novija saznanja o kaštelu Konjščina.“ *Opuscula archaeologica* 25 (2001): 151-182.

Howard, Michael. *Rat u europskoj povijesti*. Prevela Magdalena Najbar-Agičić. Zagreb: Srednja Europa, 2002.

Keegan, John. *A History Of Warfare*. London: Vintage Digital, 2011.

Kingra, Mahinder. „The Trace Italienne and the Military Revolution During the Eighty Years' War, 1567-1648.“ *The Journal of Military History* 57/3 (1993): 431-446.

Knox, MacGregor i Williamson Murray, ur. *The Dynamics of Military Revolution, 1300-2050*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Kruhek, Milan. *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*. Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1995.

_____. „Utvrdre Senjske kapetanije u XVI. stoljeću.“ *Senjski zbornik* 17/1 (1990): 93-112.

Lokmer, Juraj. „Tvrđava Nehaj – spomenik svjetske baštine.“ *Senjski zbornik* 32 (2005): 497-504.

Lopašić, Radoslav. *Spomenici hrvatske Krajine*. Zagreb: Knjižara L. Hauptmana, 1884.

Lukinović, Andrija. „Zagrebački kaptol i obrana Siska.“ *U Sisačka bitka 1593.*, ur. Ivo Goldstein i Milan Kruhek, 67-74. Zagreb, Sisak: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Institut za suvremenu povijest Zagreb, Povijesni arhiv Sisak, 1994.

Ljubović, Blaženka, Csaba Pinter, Melanija Prpić, Goran Šerer, ur. *Tvrđava Nehaj Senj 1558. – 2008. 450. godina postojanja tvrđave Nehaj*. Senj: Gradski muzej Senj, 2008.

Nadilo, Branko. „Sisačka tvrđava i druge utvrde u donjem Pokuplju.“ *Građevinar* 55/7 (2003): 425-432.

_____. „Strateško značenje Senja i gradnja utvrde Nehaj.“ *Građevinar* 54/1 (2002): 43-50.

Parker, Geoffrey. *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, 2. izdanje. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Rogers, Clifford. „The Military Revolutions of the Hundred Years' War.“ *The Journal of Military History* 57/2 (1993): 241-278.

Schneider, Artur. *Hrvatski kulturni spomenici I: Senj*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940.

Šimunjak, Filip. „Utvrda Konjščina (Selnica).“ *Bulwark of Europe*. <https://vojnakrajina.ffzg.unizg.hr/konjscina-selnica/> (pristup: 10.11.2020).

Viličić, Melita. „Senjski kaštel – obnova i namjena.“ *Senjski zbornik* 13 (1988): 71-76.

_____. „Skice grafičkih rekonstrukcija nekih drevnih senjskih sakralnih baština.“ *Senjski zbornik* 18 (1991): 277-300.

Žmegač, Andrej. „Kaštel Nehaj kraj Senj.“ *Institut za povijest umjetnosti* 26 (2002): 19-29.

The Nehaj Fortress – Construction and Typification

Abstract:

This paper analyzes the reasons behind the construction of the Nehaj fortress and the fortress' type. The primary goal is to investigate why the fort was built and what the direct reason was for its construction by analyzing Ivan Lenković's report from 1550. In addition, the paper analyzes the type of the fort with the help of several analytical units (*Purpose of the fort, Volume characteristics of the fort and Firepower of the fort*). Through a castellological approach, or by analyzing historical-defensive-fortification elements, as well as chronological-historical elements, we will typify the Nehaj fortress with regard to other fortifications of that time and present its specifics.

Keywords:

Nehaj, fortifications, Vojna krajina, Ivan Lenković, uskoks